

DEVİRİM TEORİLERİ IŞIĞINDA 2011 MİSİR DEVİRİMİ VE SONRASI: NE TÜR BİR DEVİRİM GERÇEKLEŞTİ?*

İsmail Kurun

Emory Üniversitesi
Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-1306-309X

Öz

Önce Tunus'ta başlayarak ardından hızla diğer Arap ülkelerine yayılan “Arap Baharı” adı verilen süreçte Ortadoğu ülkelerinde yaşanan sosyo-politik olayların doğası çeşitli sosyal bilim çalışmalarına konu olmuştur. Bu makale öncelikle iki filozofun (Aristoteles ve John Locke) ve iki politik düşünürün (Edmund Burke ve Alexis de Tocqueville) devrim teorilerini, ardından Marksist devrim çalışmaları okulu ve 20. yüzyıl devrim teorilerini inceleyerek, 25 Ocak 2011 Mısır devriminin hangi devrim teorisi ve analizleri ile en iyi şekilde anlaşılabilirliğini araştırmaktadır. Makalede öncelikle adı geçen devrim teorileri karşılaştırmalı olarak kısaca incelenmiş ve ardından Mısır'da Ocak 2011 ve sonrasında yaşanan hadiseler bu teoriler ışığında anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalı siyaset bilimi alanında bir çalışma olan makale aynı zamanda Mısır'da 2011 ve sonrasındaki hadiselerin devrim olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı meselesini adı geçen devrim teorileri perspektifinden soruşturur. Makalenin ulaştığı temel sonuç 2011 Mısır devriminin en iyi şekilde 20. yüzyılda Jack A. Goldstone'un sultanî diktatörlüklerin devrilmelerine dair geliştirdiği analizler ve Timur Kuran'ın “kır yangınları” adını verdiği devrim teorisi ile anlaşılabilirliğidir.

Anahtar Sözcükler: Devrim teorileri, 2011 Mısır Devrimi, Arap Baharı, Mısır

The 2011 Egyptian Revolution and Its Aftermath in Light of the Theories of Revolution: What Type of a Revolution Was It?

Abstract

The nature of the socio-political events that started in Tunis and spread swiftly to other Arab countries during what is called the “Arab Spring” has been the subject of various studies in social sciences. This article examines firstly the theories of revolution developed by two philosophers (Aristotle and John Locke) and two political thinkers (Edmund Burke and Alexis de Tocqueville), and secondly the Marxist school of revolution and the 20th-century revolution studies. Then, it investigates which theories of revolution helps us better understand the 2011 Egyptian Revolution. Therefore, at first the theories of revolution are analyzed, and then the 2011 Egyptian Revolution is interpreted in light of the theories of revolution. Being a study in comparative politics, this article also questions whether the events in 2011 and its aftermath could be defined by the term “revolution” from the perspective of theories of revolution. The basic finding of this article is that the 2011 Egyptian Revolution can be best understood by applying Jack A. Goldstone theory about the fall of sultanistic dictatorships, and Timur Kuran's theory of revolution that he dubbed “prairie fires.”

Keywords: Theories of revolution, 2011 Egyptian Revolution, Arab Spring, Egypt

* Makale geliş tarihi: 01.11.2017
Makale kabul tarihi: 16.02.2018
Erken görünüm tarihi: 04.03.2019

Devrim Teorileri Işığında 2011 Mısır Devrimi ve Sonrası: Ne Tür Bir Devrim Gerçekleşti?

Giriş

Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı bir sokak satıcısının 17 Aralık 2010'da kendisini ateşe vermesi sonucunda gelişen iktidar karşıtı gösterilerin Mısır'a sıçramasıyla birlikte yaklaşık 30 yıldır iktidarda bulunan Hüsnü Mübarek gösterilerin başladığı tarih olan 25 Ocak 2011'den 18 gün sonra, 11 Şubat'ta istifa etmiştir. Ardından ülkede Yüksek Askerî Konsey (YAK)'in yönetimi altında genel seçimler yapılmış ve Müslüman Kardeşler hareketinin kurduğu İslamcı "Hürriyet ve Adalet Partisi (HAP)" meclisteki sandalyelerin yarısına yakınına kazanarak birinci parti çıkmış, aynı zamanda adı geçen hareketin üyesi Muhammed Mursi cumhurbaşkanlığı seçimlerinden birinci sırada çıkarak Mısır Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak ordu, henüz Mursi cumhurbaşkanlığı görevinin birinci yılını yeni tamamlamışken, kendisinin istifa etmesini talep eden halk gösterileri arasında 3 Temmuz 2013'te General Abdul Fettah Es-Sisi başkanlığında darbe yapmış ve Mursi'yi tutuklayarak cumhurbaşkanlığından azlettiğini bildirmiştir. Ekim 2017 itibarıyla darbenin sonrasında geçen yaklaşık 4 yılın ardından ortaya çıkan tablo, Ocak 2011 ve sonrasında Mısır'da siyasî yöneticilerin devrildiği ancak eski rejimin devrilmediğini, sınırlı bir siyasî lider ve üst bürokratlar değişiminden fazlasının gerçekleşmediği, hatta Sisi'nin darbesinden sonra eski rejimin tedricen kendisini konsolide ettiğini göstermektedir. Bu gözlem doğrultusunda ve sosyal bilimler literatüründeki devrim teorileri ışığında bu makale 25 Ocak 2011'de devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in görevi bırakması ve benzer görev değişikliklerinin ne tür bir "devrim" olduğunu sorunsallaştırmaktadır. Dolayısıyla makalenin araştırma problemi şudur: *Arap Baharı sürecinde Mısır'da yaşanan olaylar, sosyal bilimler literatüründeki devrim teorileri ışığında ne tür bir devrim olarak tanımlanabilir ve hangi devrim teorileri ile açıklanabilir?*

Makalede ilk olarak sosyal bilimler literatüründe öne çıkan çeşitli devrim tanımları incelenmiş, bu tanımların içerdikleri noktalar ve ayaklanma, isyan, devrim ve darbe terimleri arasındaki farklar üzerinde durulmuştur. Ardından devrim olgusu üzerine yazmış iki filozof (Aristoteles ve John Locke) ve iki siyasî

düşünürün (Edmund Burke ve Alexis de Tocqueville) devrim kuramları incelenmiştir. Bunu takiben Marksist gelenekteki devrim teorisi K. Marks, F. Engels, V. I. Lenin, A. Gramsci ve L. Althusser üzerinden incelenmiştir. Son olarak 20. yüzyıl sosyal bilimler literatüründeki devrim teorileri birincisi sosyolojik, psikolojik, siyasî ve ekonomik; ikincisi ise birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü nesil teoriler olmak üzere tasnif edilip irdelenmiştir. Devrim teorilerine dair gerekli zemin oluşturulduktan sonra 25 Ocak 2011 ve sonrasında Mısır’da yaşanan hadiselerin nedenleri, sonuçları ve 3 Temmuz 2013 askerî darbesi ele alınmış ve mezkur olayların incelenen devrim kuramları içinde en çok 20. yüzyılda geliştirilen devrim analizlerinden olan Jack A. Goldstone ve Timur Kuran’ın devrim teorileri ile açıklanabildikleri ileri sürülmüştür. Bu nedenle makalenin son kısmında 2011 Mısır devrimi bu iki teori ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Tanım Sorunu: Devrim Nedir?

Karl Kautsky 1902’de *The Social Revolution (Sosyal Devrim)* adlı çalışmasında “Çok az kavram üzerinde devrim üzerinde olduğu kadar çok tartışma vardır. ... Çok az şey bu kadar belirsizdir.” demiştir (akt. Kramnick, 1972: 26). Aradan geçen bir yüzyıldan fazla zamana rağmen bir *devrimin (revolution)* ne olduğu meselesi üzerinde bilimsel literatürde hala bir uzlaşma yoktur. Karşılaştırmalı devrim çalışmaları literatürü genel olarak devrimlerin taksonomisi (sınıflandırılması), etiyojisi (nedenbilim) ve süreçlere ayrılmasıyla ilgilenmekte ve devrim ile ayaklanma, isyan, başkaldırı ve darbe arasında ayırım yapmaya çalışmaktadır (Kramnick, 1972: 26).¹ Bununla birlikte,

¹ Devrim çalışmaları literatüründe öne çıkan çalışmalar olarak şunlar sıralanabilir: Chalmers A. Johnson, *Revolution and the Social System* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964); Crane Brinton, *The Anatomy of Revolution* (New York: Prentice-Hall, 1952); G. Sawyer Pettee, *The Process of Revolution* (New York: H. Fertig, 1971); Harry Eckstein, *Internal War: Problems and Approaches* (New York: Free Press of Glencoe, 1964); Louis Gottschalk, “Causes of Revolution,” *American Journal of Sociology*, 50:4 (Jul. 1944); Neil J. Smelser, *Theory of Collective Behavior* (New York: Free Press, 1962); Chalmers A. Johnson, *Revolutionary Change* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1982); Ted Robert Gurr, *Why Men Rebel* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970); Charles A. Ellywood, “A Psychological Theory of Revolutions,” *American Journal of Sociology*, 11:1 (Jul. 1905): 49-59; James C. Davies, “Toward a Theory of Revolution,” *American Sociological Review*, 27: 5 (Feb. 1962): 5-19; Lyford P. Edwards, *The Natural History of Revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 1927); Gustav LeBon, *The Psychology of Revolutions* (New York: Ernst Benn Limited, 1913); Pitrim A.

Cohan (1975) gibi, zor kullanılarak gerçekleştirilen rejim değişikliklerinin hepsini devrim kavramı altında toplayan da vardır. Ayrıca literatürde devrim kavramının logosentrik olduğu ileri sürülmüş ve bu nedenle daha analitik kelimeler kullanmak üzere bu kavramın terkedilmesi gerektiği önerisinde bulunulmuştur (Seegers, 1992: 10); ancak devrim kavramı logosentrik de olsa kısa vadede terkedilecek gibi görünmemektedir ve literatürde kullanışlı bir sosyal analiz aracı olma özelliğini hâlâ büyük ölçüde korumaktadır.

Literatürde sık alıntılanan devrim tanımlarının öne çıkardıkları husus, devrimin şiddet içeren araçlar vasıtasıyla siyasî değişim doğurmak olduğu yönündedir. Ancak Kramnick'e göre (1972: 28) bu tanım, hem şiddet içermeyen geniş çaplı siyasî değişimleri, hem de devrimci olmayan şiddetin mevcudiyetini ihmal ettiğinden ötürü sorunludur. Bununla birlikte dünya çapında devrimler genel olarak, bizatihi siyasî iktidarın elindeki şiddet unsurlarını kullanmasına rağmen engel olamadığı kendisine karşı geniş çaplı bir isyan şeklinde tezahür ettiklerinden, şiddetin devrimlerin neredeyse hepsinde bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Kramnick'e göre (1972: 30) devrim tanımında ikinci önemli husus yaratılan etkinin boyutudur. Devrim siyasî rejimin, temel siyasî normların ve toplumun kurucu ilkelerinin değiştirilmesi gibi geniş çaplı ve kökten siyasî değişim ve dönüşümleri tanımlamak için kullanılır. Son olarak ise devrim, "değişime doğru amaçlı bir yönelim, toplumun yeniden yapılandırılmasını ve, yeni ve binyılcı bir düzen [arayışını]" gerektirir. Buna göre Fransa, Rusya ve Çin'de görüldüğü gibi "gerçek devrim"lerde toplum bir ideoloji veya ideal düzen anlayışı çerçevesinde yeniden kurgulanır; belirgin bir *novus ordo saecularum*

Sorokin, *The Sociology of Revolution* (Philadelphia: Lippincott, 1925); Charles Tilly, "Revolutions and Collective Violence," Fred Greenstein ve Nelson Polsby (ed.) içinde, *Handbook of Political Science, III* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975), 483-555; James Rosenau, "Internal War as an International Event," George A. Kelly ve Clifford W. Brown (ed.) içinde, *Struggles in the State: Sources and Patterns of World Revolution* (New York: Wiley, 1970), 196-222; Roderick Aya, "Theories of Revolution Reconsidered," *Theory and Society*, 8:1 (July 1979): 39-99; Perez Zagorin, "Theories of Revolution in Contemporary Historiography," *Political Science Quarterly*, 88:1 (Mar. 1973): 23-52; Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in Early Modern World* (Berkeley: University of California Press, 1991); Eric R. Wolf, *Peasant Wars of the Twentieth Century* (New York: Harper & Row, 1969); Katharina Chorley, *Armies and the Art of Revolution* (London: Faber & Faber, 1943); Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1978); George A. Kelly & Linda B. Miller, *Internal War and International Systems: Perspectives on Method* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1969); Fred Halliday, *Revolution and World Politics: The Rise and the Fall of the Sixth Great Power* (Durham, NC: Duke University Press, 1999); Ludger Kühnhardt, *Devrim Zamanları* (Çev. Hüseyin Bağcı ve Şenay Plassmann) (Ankara, ASAM, 2002).

(*çağın yeni düzeni*) arayışı vardır (Kramnick, 1972: 30-31). Devrimden sonra ülkede yaşayan insanların gerçekliği değerlendirme kalıpları, dünya görüşleri ve tarihi anlamlandırma şekilleri değişir. Bu nedenle devrim-öncesi ve devrim-sonrası temel toplumsal normlar birbirleriyle giderilemez bir uzlaşmazlık içerisindedir. Devrim-öncesi duruma göre devrimci değişimin gayri-meşru gözükmesinin sebebi budur (Kramnick, 1972: 31-34).

Kramnick'in yukarıdaki devrim tanımı literatürdeki en dar tanımlardan birisidir. Ayrıca onun tanımı, cebir kullanılarak kitlesel bir dönüşümün gerçekleşeceğine dair bir inanç veya önkabul barındırıyor gibi görünmektedir. Chalmers Johnson tarafından yapılan geniş bir tanıma göre ise devrim, "hükümet ve/veya rejim ve/veya toplumda, şiddet kullanımı yoluyla gerçekleştirilen değişim"dir (akt. Stone, 1976: 159-176). Ancak Stone'a göre bu tanım, saray darbesi ile toplumun yeniden yapılandırılmasını sonuç veren bir sosyal devrimi aynı kavram altında topladığı için sorunludur. Kayda değer başka bir tanım geliştiren Samuel P. Huntington'a göre ise devrim, "bir toplumun baskın değerleri ve mitlerinde, siyasî kurumlarında, sosyal yapısında, liderlik ve hükümet faaliyetlerinde ve politikalarında hızlı, kökten ve şiddet içeren iç-kaynaklı değişim"dir ve devrimler ile isyanlar, ayaklanmalar, başkaldırılar, darbeler ve bağımsızlık savaşları arasında ayırım yapılmalıdır. Huntington'un (1968: 264) da şiddeti devrimin koşulu sayması dikkat çekicidir ve bu husus onun tanımının kullanışlılığını zayıflatmaktadır. Skocpol (2004: 25-26) ise devrimleri toplumsal (sosyal) devrimler ve siyasî (politik) devrimler olarak ikiye ayırıp kullanışlı bir tanımlama geliştirmiştir. Ona göre, "[T]oplumsal devrimler, bir toplumun devlet ve sınıf yapısının hızlı, temelden bir dönüşümüdür ve toplumsal devrimler tabandan gelen sınıf temelli ayaklanmalar aracılığıyla başarılı ya da bir ölçüde onlarca taşınır. ... Siyasal devrimler toplumsal yapıları değil, devlet yapılarını dönüştürebilirler; ayrıca sınıf çatışması aracılığıyla başarılmaları zorunluluğu yoktur."

Bu tasnif ve tanımlardaki genel sorun, devrim kavramının, kavramın imlediği değişiklikler için şemsiye bir terim olma hususundaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Princeton Üniversitesi'nden bir grup sosyal bilimci devrim, isyan, ayaklanma, başkaldırı, askerî darbe ve terörizm gibi tüm kardeş kavramları kapsayıcı bir şemsiye kavram olarak *dahilî savaş* (*internal war*) teriminin kullanılmasını önerdiler. Bu grubun önde gelen ismi Harry Eckstein (1965: 133), dahilî savaşı "bir siyasî düzen içinde bu düzenin anayasasını, yöneticilerini ve politikalarını değiştirmek için herhangi bir şekilde şiddete başvurma" olarak tanımladı. Ancak Stone (1976: 161), toplumu sadece sosyal bir harmoniden ibaret gördüğü ve şiddet içeren her değişim talebini bir patoloji olarak tanımlama eğiliminde olduğu için bu tanımı benimsemez. Ayrıca

bu tanım, kayda değer derecede şiddet içermeyen gerçekleşen benzer değişimlerin varlığını ihmal ettiğinden pek kullanışlı görünmemektedir.

Sonuç olarak sosyal bilimler literatüründe üzerinde uzlaşmış bir devrim tanımı olmasa da yukarıda verilen Kramnick, Johnson, Huntington ve Skocpol'un devrim tanımları ve literatürdeki diğer önde gelen kaynaklarda geçen tanımlarda öne çıkan hususlar dikkate alındığında geniş bir tanımlama ile devrim *bir toplumun siyasî rejiminin bir halk hareketi sonucunda mevcut yasal usuller dışında değiştirilmesi* olarak tanımlanabilir. 2011 yılında Mısır'da olduğu gibi devrimler kayda değer bir şiddet içermeyebilirler. Ancak şiddet içermeyen devrimlerin akıbetleri şiddet içerenlerden muhtemelen farklı olur. Mısır'da Arap Baharı sürecinde yaşanan siyasî hadiselerin hangi devrim tanımına girdiğine dair tartışma devrim teorileri incelendikten sonra yapılacaktır.

2. Çeşitli Klasik Devrim Teorileri

Bu bölümde tarih boyunca devrimler ve devrimlerin doğası üzerine yazmış önde gelen iki filozof (Aristoteles ve John Locke) ve iki politik düşünürün (Edmund Burke ve Alexis de Tocqueville) devrim kuramları kısaca incelenecek ve 25 Ocak 2011'den itibaren Mısır'da yaşanan siyasî olayların açıklamasına yönelik zemin oluşturulmaya çalışılacaktır. Aristoteles ile Locke'un devrim teorileri birbirlerine epeyce benzediği için onların devrim teorileri beraber ele alınacaktır.

Aristoteles, devrimlerin çatışan adalet yorumlarının neticeleri olduklarını (Kramnick, 1972: 36) ve temelde arkadaşlık duygusu yoksunluğundan kaynaklandıklarını ileri sürer; dolayısıyla onun devrim kuramında "adalet" kavramı merkezî öneme sahiptir. *Politika* adlı eserinde Aristoteles (2012: 142-160) farklı siyasî rejimlerde devrimlerin nasıl ve neden gerçekleştiğini incelemiştir. Aristoteles (2012: 142), "Şimdi bütün bunlarda [demokrasi, aristokrasi, oligarşi, tiranlık] bir çeşit adalet vardır, fakat bunu mutlak adalet diye düşünmek yanlıştır. İşte bundan dolayı bir devletin üyeleri, her örnekte temel ilkeye göre o devlete katılmalarını artık düzenlememeye başlayınca, kendilerini devrim çıkmasına elverişli bir durumda bulurlar." demiştir. Bir diğer deyişle çatışan adalet yorumları devrime uygun zemini hazırlar. Aristoteles (1959 : 81) ayrıca, kısaca, "arkadaşlık, devrime karşı en iyi koruyucu olduğu için onun bir devletin en büyük nimeti olduğunu düşünüyoruz." şeklinde yazar, çünkü ona göre bir devlette yurttaşlar arasında ne kadar arkadaşlık duygusu varsa yurttaşlar birbirlerine kadar o kadar adaletli davranırlar. Bunun nedeni büyük oranda sadece arkadaşların birbirlerine karşı adil davranma motivasyonuna sahip olmalarıdır. Aristoteles'e göre arkadaşlık ise sadece erdemli insanlar arasında kurulabilir. Dolayısıyla bir ülkede ne kadar erdemlilik varsa o kadar arkadaşlık,

ne kadar arkadaşlık varsa o kadar adalet vardır ve o ülkenin siyasî rejimi de o kadar devrime karşı korunmuştur.

Goldstein (2001: 318), Aristoteles'in *Politika*'daki devrimlere dair açıklamalarından bazı öncüller çıkarmıştır. Buna göre ilk öncül, anayasası adalete aykırı olan rejimin yaşamasının zor olduğudur. O nedenle tiranlık ve oligarşiler kısa ömürlüdür. İkincisi, “yönetim tiranlaştıysa, uzun vadede, insanların kandırılması devrimi engellemez” (Goldstein, 2001: 319). Üçüncüsü, çoğunluk baskılanmadan sadece azınlığın baskılanması eğer çoğunluk tarafından kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılanmıyorsa bu durum devrime yol açmaz; devrim, ancak çoğunluğa saldırıldığında gerçekleşir. Dört, istisnaî derecede gururlu ve hırslı bazı insanlar ülke içinde büyük karışıklığa sebep olabilirler (Goldstein, 2001: 320). Beş, devrimci tahrik, yönetilenlerin kendi aralarından kendiliğinden çıkmaktan ziyade yönetim gücüne sahip olanların tiranî hareketleri tarafından tetiklenir. Altı, “[G]üç, yozlaştırıcı bir etkiye sahiptir.” Yedi, devrime karşı en iyi koruyucu siyaset teorisyenleri tarafından yönetenlere, hareketlerinin devrime yol açacağı ve bunun kendilerinin sonu olacağı uyarısında bulunulmasıdır (Goldstein, 2001: 321). Aristoteles son olarak her türlü siyasî rejimin istikrarı için kamu görevlerinden kazanç sağlamanın imkânsızlaştırılması önerisinde bulunur (Goldstein, 2001: 322), ki böylece bu kazançtan faydalanmak isteyenler tarafından devrim teşebbüsünde bulunulmasın.

Locke'un devrim teorisi Aristoteles'teki öncüllerin hemen hepsini paylaşır. Aralarındaki iki temel fark vardır. Birincisi Aristoteles'in devrim kuramında baskın tema “adalet” kavramıyken, Locke'un devrim teorisinde ise baskın tema “hak” kavramıdır. İkincisi Aristoteles devrimlerin ne zaman olduğunu *ampirik olarak* incelemeye çalışırken Locke daha çok halkın siyasî iktidarı ne zaman devirme hakkına sahip olduğunu *normatif olarak* açıklamaya çalışmaktadır. Bunların haricinde Locke ve Aristoteles'in devrim kuramları benzerdir. Locke, Aristoteles'in devrim kuramına, insanların hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarına saldırıldığında insanların buna karşılık vererek yönetimi devirmek için savaşacakları; yönetimde bulunanların en çok yönetilenlerin mallarına saldırmaktan çekinmeleri gerektiği; hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları korunmuş çoğunluğun yönetim açısından azınlığın aşırılıklarına karşı en iyi kalkan olduğu gibi bazı eklemelerde bulunmuştur (Goldstein, 2001: 311-317; Locke, 2003: 199-200).

Locke'tan sonra 1789'da Fransız Devrimi gerçekleşmiş ve bu devrimin amansız eleştirileni Edmund Burke devrim üzerine bazı yazılar kaleme almıştır. Bu yazıların en önemlisi onun *Reflections on the Revolution in France (Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler)* adlı eseridir. Freeman'a göre (1978: 282) Burke sistematik bir devrim teorisi geliştirmemiş, bundan ziyade Fransız Devrimi'nin

eleştirisi üzerinden devrimlerin sebepleri ve sonuçları üzerinde bazı gözlemlerde bulunmuştur. Buna göre Burke, devrimlerin sebeplerinden birisinin sınıf çatışması ve ahlakî çürümeye yol açan ilerlemiş refah düzeyi olduğunu düşünmektedir. Ancak bunun yanında bir devrimin gerçekleşmesi için halk arasında geniş çaplı ve radikal bir sorun ve şikayetler yumağı bulunması gerekir. Bunun sonucunda bir grup komplocu (*conspirators*), yaptıkları faaliyetler ile halkın bu dertleri üzerinde yükselmeye başlarlar ve tam o anda devrimci bir ideoloji ayaklanmayı devrime dönüştürür. Eski rejim yıkılıp devrim gerçekleştiğinde ise yerine diktatoryel bir rejim kurulur, çünkü Burke'e göre devrimci ideoloji doğası itibarıyla zorbalığın hükümlerine yol açar. Devrimci ideolojinin öncüleri evvelen halk yararına yalan ve aldatmaya başvururlarken devrimden sonra yalan ve aldatma yeni rejimin alışkanlığı haline gelir. Halk artık ordu ile yönetilmeye başlanır ve tam anlamıyla bir tiranlık rejimi kurulur. Eski rejimdeki siyasî kötülüklerin sebebi gurur, hırs, kontrol edilmemiş coşku ve intikam gibi beşerî kötülükler olduğundan ve bu kötülükler kurumların değişmesiyle yok olmayıp aksine kurulan yeni kurumlara da sirayet edeceklerinden, devrimler bir kötü rejimden başka bir kötü rejime geçmekten ibarettir. Dolayısıyla halk, elitler ve yöneticiler arasındaki beşerî kötülükler ve aşırı özgürlük isteği devrime, devrim de yeni bir tiranlığın doğmasına yol açar. Burke, bu tiranlığın ilk mağdurlarının devrimi gerçekleştiren önderler olacaklarını söyler; devrimler genelde kendi çocuklarını yer. Bunun yanı sıra devrimler anarşi ve tiranlık doğurduklarından karşı-devrimlere neden olurlar (Burke, 1999; Freeman, 1978: 286-290). Burke'un devrim kuramı ve eleştirileri görüldüğü gibi Fransız Devrimi'nin açık bir etkisini taşır.

Burke'ten sonra devrim üzerine yazan önemli bir diğer isim Alexis de Tocqueville'dir. Tocqueville *Democracy in America (Amerika'da Demokrasi)* adlı eserinde devrime ilişkin fikirlerini yazmıştır. Kuz'a göre (2015: 42) Tocqueville, devrim kelimesini farklı iki anlamda kullanır. İlk olarak Tocqueville, dünya çapında siyasî rejimlerin tedricen demokrasiye yönelişlerini devrim olarak görür ve bu demokratikleşme sürecini Ortaçağ'a kadar götürerek onu "büyük demokratik devrim (*great democratic revolution*)" olarak adlandırır (Tocqueville, 2010: 6, 1023, 1211). İkinci olarak ise Tocqueville, devrimi hızlı, somut ve şiddet içeren araçlarla yönetimde önemli bir değişiklik yapmak olarak tanımlar. Ona göre demokrasi modern çağın kaçınılmaz bir sürecidir ve devrimler siyasî rejimlerin bu sürece ayak uyduramamaları sonucunda gerçekleşen epifenomenlerdir. Artan demokrasi talepleri sonucunda halkın siyasî beklentileri ile baskıcı rejimlerin halka sunduğu şeyler arasında oluşan tenakuz, siyasî sistemin kaldıramayacağı noktaya ulaştığında devrim gerçekleşir. Bu nedenle devrimler, "büyük demokratik devrim" in "talihsiz yan ürünleridir" (Kuz, 2015: 44-47; Tocqueville, 2010: 884-886, 1133-1152).

Bu dört teorisyenden sonra devrim üzerine en çok yazan isim 19. yüzyılda Karl Marks olmuştur. Marks'ın ardından oluşan Marksist devrim okulu devrimler alanında en çok çalışma yapan ve bu alanda en uzun ömürlü olan gelenektir.

Marks'a göre devrimci dürtünün temel kaynağı, tek cümleyle, üretim ilişkileri ile toplumsal güçler arasındaki çelişkidir (Marks, 1904: 11-12; Skocpol, 2004: 31). Marks, sosyal yapıların belirli üretim biçimlerinin ve sınıf çatışmalarının ürünü olduklarını ve üretim biçimleri değiştikçe sosyal yapıların da değişeceğini ileri sürmüştü. Modern toplum ise ona göre sanayi ile karakterize olmaktadır. Sanayi toplumlarında sosyal çatışma emeğini satan proletarya ve proletaryanın emeğinden artı ürünü çeken burjuva arasında yaşanıyor ve Marks'a göre bu çatışma proletaryanın bir sosyal devrim gerçekleştirilmesiyle son bulacaktı. Dolayısıyla devrimin nedeni proletaryanın sömürülmeye karşı çıkması ve eşitlikçi bir toplum kurma arzusu (Schaff, 1973: 265). Marks ve Engels (2010: 72) ayrıca *Komünist Manifesto*'nun son paragrafında beklenen komünist devrimin şiddet kullanımı ile gerçekleşeceğini belirtmişlerdi.

Marks ve Engels'ten sonra ortodoks Marksist devrim kuramına ilk kayda değer katkı V. I. Lenin'den gelmiştir. Lenin, proletarya devriminin disiplinli ve profesyonel bir komünist grup tarafından başlatılması ve burjuva rejimi devrildikten sonra bir komünist parti eliyle devrimsel sürecin ilerlemesi gerektiğini savunmuş ve 1917 Rus Devrimi'ni de buna benzer şekilde yapmıştır. Ancak Harding'e göre (1981) Lenin, daha çok ikinci sınıf bir teorisyen ve bir siyasî stratejisttir; o nedenle Marksist devrim kuramına büyük bir katkı yaptığı söylenemez. Lenin'den sonra Antonio Gramsci Marksist devrim kuramını yeniden yorumlayarak neo-Marksizmin öncüsü olmuştur. Gramsci vülger Marksizm ve ekonomizmi aşarak siyasetin görece özerkliğine vurgu yapmıştır. Ona göre Marks'ın dediği gibi altyapı üstyapıyı oluşturur, ancak bundan sonra ikisi arasında diyalektik bir ilişki başlar. Bu ilişkinin proletaryaya etkisi, Gramsci'nin "hegemonya" adını verdiği burjuvanın kendi ideolojisini proletaryaya kabul ettirmesi şeklinde olur. Burjuva hegemonya kurduğunda proletaryanın devrimci bilinci zayıflar. Bu nedenle devrimin gerçekleşmesi için burjuva hegemonyasının kırılması gerekir (Vergin, 2013: 88). Marksist devrim geleneğine önemli katkı yapan diğer bir isim olan Louis Althusser ise "devletin baskı aygıtları" ve "devletin ideolojik aygıtları" arasında ayırım yaparak devrimin önündeki engel olarak burjuva ideolojisine dikkat çekmiştir (Vergin, 2013: 92-93).

20. yüzyılda Marksist gelenek devrim çalışmaları alanında önemli bir etki sahibi olmuştur ve hatta halen de öyledir. 20. yüzyılda Rusya ve Çin başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde bu fikirlerden ilham alan gruplar komünist devrimler gerçekleştirdiler ve böylece devrim çalışmaları literatürü daha da

zenginleşti. Aşağıdaki bölümde 20. yüzyılda geliştirilen devrim teorilerinin bir analizi yapılmaktadır.

3. Yirminci Yüzyılda Devrim Teorileri

Devrim çalışmaları açısından en zengin dönem kuşkusuz 20. yüzyıldır. Bu yüzyılda geliştirilen devrim teorileri üç farklı biçimde sınıflandırılabilir. İlk sınıflandırma sosyal bilimlerin hangi dalında devrim çalışmalarının yapıldığına ve devrimlerin hangi sosyal bilim dalı kullanılarak açıklanabileceğine bakarak sosyolojik, psikolojik, politik ve ekonomik teoriler şeklinde yapılabilir. Bunların ilki olan sosyoloji, devrim çalışmalarının, üzerinde en çok yoğunlaştığı disiplindir. Bunun en önemli sebebi, sosyoloji alanında yapısalcılık paradigmasının ve Marksizmin baskınlığı gibi gözükmektedir. Bu baskınlığın sebebi ise sosyolojinin bizatihi Aydınlanma'nın (özellikle Fransız Devrimi'nin) kendi kendini yaratan birey tasarımına tepki olarak gelişmesi ve sosyal yapıların bireyleri şekillendirmesinin kaçınılmazlığına inanma eğiliminde olmasıdır. O nedenle sosyolojik devrim teorileri genelde devrimlerde bireylerin (mesela liderlerin) belirleyici rollerini ve amaçlarını ihmal etme, bireyselci açıklamalardan uzak durma ve devrimleri kaçınılmaz birer tabiat olayı olarak görme eğilimindedir (Kramnick, 1972: 45-47). Psikolojik devrim teorileri ise devrim anında insanların psikolojilerini, devrimci liderlerin kişilik yapılarını ve karakterlerini inceler. Freudcu bazı araştırmacılar, devrimci liderlerin psikoseksüel kişilik yapılarını inceleyerek bu liderlerin marjinal, serseri, aptal, uyumsuz, günahkâr ve suçlu kimseler olduklarını öne sürmüşlerdir. "Devrim liderleri tanınmak için derinlerine yerleşmiş şiddetli bir arzu duyan, iyi konuşma yeteneğine sahip bağnaz adamlar ve içlerinde tedavi olunamaz bir güvensizlik bulunan entelektüellerdir" (Kramnick, 1972: 57). Bunlara göre bu gibi kimseler yenilik ve değişimlere karşı açık bir zihin yapısına sahiptirler (Kramnick, 1972: 58). Politik devrim teorileri ise hızla mobilize olan kalabalıklar, ideoloji ve kültür, siyasî rejimlerin baskıcı tutumları gibi devrimlerin siyasî sebeplerini incelerler ve devrimleri genel itibarıyla siyasî birer olgu olarak görme eğilimindedirler. Son olarak ekonomik devrim teorileri bir ülke üzerindeki uluslararası ekonomik baskılar, kapitalizmin yerel ekonomiye etkileri, hükümetlerin finansal sıkıntıları gibi konulara odaklanır ve hatırı sayılır ölçüde Marksist veya politik ekonomi perspektifinden devrimlerin açıklamasını yapmaya çalışırlar; bu açıdan sosyolojik devrim teorileriyle bir ölçüde kesişmektedirler.

20. yüzyıldaki devrim teorilerinin ikinci bir sınıflandırma biçimi birbirine çeşitli açılardan benzer teorileri Seegers'in yaptığı gibi (1992: 10) yedi başlık altında toplamak şeklinde olabilir. Buna göre devrim çalışmaları literatüründe

devrimci liderlerin karakterlerini inceleyen devrimci kişilik teorileri, eşitsizliklerin bireyleri topluma karşı bir kızgınlık ve eyleme ittiğini öne süren görece mahrumiyet teorileri, kapitalizmin kendi sonunu hazırladığını ve burjuva demokrasilerinin komünist devrimlerle yıkılacağını iddia eden Marksist okul, modern fikirlerin toplumların geleneksel kurumlarını yıktığını söyleyen modernleşme okulu, modernleşme süreci sonucunda bazı kitlelerin kendi çıkarlarını korumak için seferber olacağını ve bunun sonucunda devrimlerin yaşanacağını savlayan kaynak mobilizasyonu okulu, modernleşme sürecinde zayıf sosyal yapı ve kurumları manipüle ederek devrime gidiş yolunu açan stratejistler ve devrimleri sosyal ve ekonomik yapılar ile açıklamaya çalışan yapısalcı teoriler olmak üzere yedi farklı devrim açıklaması vardır.

20. yüzyıl devrim teorileri son olarak Goldstone'un etkili bir makalesinde yaptığı gibi (1980: 426-427) kronolojik bir tasnif ile dört nesil altında inceleyebilir. Goldstone'a göre ilk nesil devrim teorileri veya çalışmaları, 1900-1940 arasında başlıca Le Bon, Ellwood, Sorokin, Edwards, Lederer, Pettee ve Brinton gibi araştırmacılar tarafından betimleyici bir yaklaşım kullanılarak yapılmıştır. Teorik bir çerçeveden yoksun olan bu teoriler genellikle sosyal ve demografik değişiklikler üzerinden devrimleri açıklamaya çalıştılar. Bunlar devrimlerin sebepleri olarak çoğunlukla eklektik psikolojik şemalar (örneğin Le Bon'un "kitle psikolojisi"), "sosyal alışkanlıkların çöküşü" (Ellwood) veya "temel içgüdüsel ihtiyaçların baskılanması" gibi faktörlere işaret ettiler. Buna karşılık ikinci nesil kuramlar psikoloji, sosyoloji ve siyaset biliminden faydalanarak devrimlerin neden ve ne zaman gerçekleştiğine ilişkin açık teoriler geliştirdiler. İkinci nesil teorileri tasnif eden Stone, Kramnick ve Zagorin'e göre bu teoriler üçe ayrılabilir. İlki; Davies, Gurr ve Feierabends'in ve onlara katkı sağlayan Schwartz, Geschwender ve Morrison'un bilişsel psikoloji ve hüsransaldırganlık (*frustration-aggression*) teorisine dayanan analizlerdir (Goldstone, 1980: 427-428). Bu çalışmalara göre devrimlerin sebebi kitlelerin zihni durumunda aranmalıdır. Kitleler belirli hedeflere ulaşamayarak devrimci zihin durumuna girerler. Kitlelerin zihin durumlarındaki bu değişikliğin sebebi ise Feierabends ve Feierabends'a göre modernleşme ve kentleşme, Davies'e göre kısa dönemli iktisadî gerileme, Gurr'a göre ise toplumdaki belirli grupların siyasî ve iktisadî fırsatlara erişiminin engellenmesidir. İkinci nesil devrim teorilerinin ikinci grubu Jessop, Johnson, Smelser, Tiryakian, Hart ve Hagopyan gibi araştırmacıların Talcott Parsons'un toplumu bir sistem olarak ele alan yaklaşımından etkilenecek geliştirmiş oldukları sosyolojik (yapısal-işlevselci) teoriye dayanan analizlerdir. Parsons'a göre toplum birbiriyle uyumlu, arz-talep dengesine dayanan ve pek çok alt-sistemden oluşan bir muvazenedir (*equilibrium*). Bu alt-sistemlerin toplamı ise sosyal sistemi teşkil eder. Sosyal sistemin arz-talep dengesindeki herhangi bir bozulma, toplumu Hagopyan'a göre bir muvazenesizlik (*disequilibrium*) durumuna, Johnson'a göre ise bir fonksiyon bozukluğu (*dysfunction*) durumuna

iter. Her iki durum da istikrarsız ve devrime yatkın hallerdir (Goldstone, 1980: 428-429). Bunlara göre toplumları bu devrime yatkın durumlara getiren sebepler teknolojinin etkisi veya alt-sistemlerin modernizasyonu, değerlerdeki dışsal bir değişim, sözgelimi yeni bir din veya ideolojinin doğuşu (Johnson), seçkinler arasındaki güç dengesindeki değişiklikler (Jessop), veya alt-sistemlerdeki birbiriyle uyumsuz değişikliklerdir (Hagopyan). Hepsinin uzlaştıkları nokta devrimlerin sistemik krizler sonucunda yaşandığıdır. Üçüncüsü ise siyaset biliminin enstrümanlarını kullanarak devrimleri açıklamaya çalışan kuramlardır. Tilly, Huntington, Amman ve Stinchom gibi araştırmacılar, devrimleri rekabet eden çıkar gruplarının çatışmalarını inceleyerek açıklamaya çalışmışlardır. Onlara göre devrim, bu çatışmanın çözüme yönelik normal siyasî süreçlerin başarısız olduğu noktaya kadar tırmanması ile hazırlanır ve sistem şiddetle yıkılır. Bu nedenle bu yaklaşımın merkezî kavramı çoklu egemenliktir (*multiple sovereignty*) ve bu kavramın iki boyutu vardır: bunların ilki, rakip çıkar gruplarının mevcut siyasî durum içinde ve temel noktalarda uzlaşmaz derecede şiddetli bir çatışma içinde olması iken; ikincisi, iki veya daha fazla rakip grubun büyük bir siyasî ve askerî gücü ele geçirerek kendi hedeflerinin peşinden koşacak derecede yeterli kaynağa sahip hale gelmesidir. Bu durumlara iten sebepler ise, örneğin Tilly'e göre, "savaş, ekonomik modernizasyon, şehirleşme, değer sistemleri veya ideolojilerdeki değişiklikler"dir. Bu faktörler sonucunda devrim ortamı bir kez hazırlandığında kötü bir hasat, savaş, ayaklanma veya yetkililerin yanlış bir hareketi devrimi hızlandırıcı rol oynar (Goldstone, 1980: 428-430).

Goldstone'a göre ikinci nesilden sonra üçüncü nesil teoriler önce ikinci neslin zayıflıklarını eleştirerek işe başlamışlardır. Üçüncü nesil teorilere göre ikinci nesil teorilerin devrimlerin sebepleri olarak gösterdikleri faktörler aşırı geniş bir sebepler yelpazesine karşılık gelmektedir ve bu teorilerde genellikle kritik değişken ölçülebilir değildir; bu nedenle bu teorileri kullanarak devrimleri bilimsel yöntemle öngörmek mümkün değildir. Ayrıca bu teoriler devrimlerin sonucunda neden birbirinden farklı rejimlerin kurulduğunu açıklama çabası göstermemişlerdir (Goldstone, 1980: 430-434). Gillis, Neumann, Rosenau, Kelly, Miller, Hermassi, Migdal, Landsberger, Linz, Prosterman, Russell ve Chorley gibi üçüncü nesil kuramcılar devletlerarasındaki çeşitli yapı farklılıklarını daha yakından incelediler. Örneğin Eisenstadt sadece feodal-empyral devletlerin devrime yatkın olduklarını savunmuş; Kelly, Miller, Neumann, Rosenau, Hermassi, Moore, Wolf ve Paige gibi araştırmacılar uluslararası siyasî ve iktisadî gelişmelerin ülkelerin iç siyasî düzenindeki etkisine dikkat çekmiş; Russell ve Chorley ise yönetenler tarafından silahlı kuvvetlerin etkin olarak kullanıldıkları durumlarda devrimin imkânsızlığını tespit etmişlerdir (Goldstone, 1980: 435-437).

Goldstone'a göre üçüncü nesil teoriler kültür, ideoloji ve fikirlerin devrimlerdeki etkisini yakından analiz etmediler ve açıklamalarında fikirselci (*ideationalist*) yaklaşımı kullanmakta genellikle isteksizdiler. Shanin ve Sewell tarafından vurgulanan bu boşluk ise 1980'lerden sonra dördüncü nesil devrim teorilerinin habercisi olan Calhoun, Forment, Scott, Goldstone gibi araştırmacılar tarafından kısmen doldurulmaya çalışıldı (Foran, 1993: 10). Goldstone'a göre kültür ve ideolojinin etkisi devrimin farklı aşamalarında kendisini gösterir. Devrimin ilk aşamasında ideoloji daha önemli rol oynayarak devrimci grupların mobilizasyonunun arkasındaki ana faktör işlevini görürken, devrimden sonra nasıl bir siyasî rejim kurulacağı hususunda kültür daha etkilidir (Seegers, 1992: 13). Dördüncü nesil teorilerin önemli isimlerinden birisi olan Dix ise ne tür rejimlerin devrimlere karşı dayanıksız olduğuna dair önemli içgörüler geliştirdi. Ona göre nispeten açık rejimler ve askerler tarafından yönetilen devletler genellikle devrimlerden sakınabilmişlerken; yozlaşmış, izole, baskıcı ve genelde tek kişinin şahsiyeti üzerine kurulu rejimler devrimlerle yıkılmışlardır (Foran, 1993: 4). Bu analizlerle birlikte, devrim çalışmalarında hâlâ üçüncü nesilden belirgin çizgilerle ayrılmış bir dördüncü nesil teorilerin ortaya çıktığını söylemek zordur.

Yukarıda kısaca üzerinde geçilen 20. yüzyıl devrim teorilerinden sadece 2011 Mısır devrimini açıklama gücü yüksek Goldstone ve Kuran'ın devrim teorileri kısmen detaylıca incelenecek ve ardından devrim teorileri ışığında söz konusu devrimin analizine geçilecektir.

Goldstone iki farklı devrim analizi geliştirmiştir. Bunlardan ilkinde Goldstone klasik Batı devrimlerini açıklamaya çalışır, ancak yine de bu ilk analiz 2011 Mısır devrimi için de açıklayıcı güce sahiptir; ikincisinde ise sultanî diktatörlükler (*sultanistic dictatorships*) dediği rejimlerin devrimlerini açıklama amacındadır. Modern dönemde Batı toplumlarının yaşadığı devrimleri açıklamaya çalışan Goldstone'un analizi siyasî, iktisadî ve ideolojik faktörlerin bir birleşiminden oluşur. Bu faktörler bir hükümetin elde ettiği gelirler ile sorumlulukları nedeniyle harcamak zorunda olduğu masraflar arasında oluşan açık nedeniyle finansal bir kriz durumunun oluşması, seçkin pozisyonlar için artan rekabet sonucunda elitlerin devletten yabancılılaşması, keskin seçkin ayrımlarının ortaya çıkması, düşük maaşlar ve yüksek kiralar gibi sebepler sonucunda insanların yükselen şikâyetleri nedeniyle geniş çaplı mobilize grupların oluşma ihtimalinin yükselmesidir. Bu üç faktörün üçü de bir araya geldiğinde heteredoks dinî ve kültürel grupların belirginliği ve çekiciliği artar ve bu gruplar kitlelere önderlik edebilecek ve rejime karşı girişilebilecek herhangi bir direniş için örgütlenme tekniği sunma kapasitesine sahip bir pozisyona gelirler. Bunun sonucunda tedricen veya bir hızlandırıcının tetiklemeyle devrim gerçekleşir (Foran, 1993: 15).

Goldstone'un geliştirdiği (2011: 2) ikinci devrim analizi ise "Arap Baharı" adı verilen süreçte çeşitli Arap rejimlerinin devrilişlerini açıklamak üzere geliştirdiği sultanî diktatörlüklerin devrilmelerine dair analizdir. Goldstone'a göre sultanî rejimler bir ulusal liderin resmî kurumların aleyhine kendi iktidarını genişlettiği durumlarda görülür. Herhangi bir ideolojiye sahip olmayan bu rejimler sadece ulusal liderin kendi otoritesini sürdürme amacı ile ayakta kalır. Seçimler, anayasa ve meclis gibi parlamenter demokrasinin önemli unsurları göstermelik olarak bu rejimlerde var olabilir; ancak esasında bu rejimler sıklıkla olağanüstü hal ilan edilerek ve dış düşman tehlikesi ile yönetilirler. Bu rejimlerin mutlak hâkimi olan modern sultan ve ailesi büyük bir servet edinir ve bu servet ile yandaşlarının sadakatini satın alır ve düşmanlarını cezalandırır. Servet biriktirmek için dışarıdan yatırım almak amacıyla belli ölçüde istikrar, ekonomik kalkınma ve eğitime önem verir; ancak elde edilen zenginliğin büyük kısmı kendisine ve ahabap-çavuş kapitalizminin sonucu olarak yandaşlarına akar. Bu yeni sultanlar genel olarak güvenlik kuvvetlerini bölerek ve onları parçalanmış halde kendisine bağlayıp kendisini vazgeçilmezleştirerek ülkeyi yönetir. Modern sultanlıklarda genelde ordu, polis, jandarma, donanma ve hava kuvvetlerinin her biri ayrı ayrı sultana bağlıdır ve sultan olası darbeleri bu yolla önleme çabasındadır. Dış yardımlar sultanın yaptığı anlaşmalarla elde edildiğinden sultan kendisine bir halef atamayarak kendisi olmadığında dış yardımların kesileceğine dair bir korku üretir. Modern sultanlar medyayı ve seçimleri mutlak denetim altında tutar ve seçim sonuçlarını kendisinin seçilmesini sağlayacak şekilde manipüle eder. Halkın geniş aşağı tabakasına su, elektrik ve benzin-mazot gibi temel ihtiyaçlarda ekonomik destekler (*subsidies*) vererek onları pasif ve depolitize tutmaya çalışır.

Modern sultanların bütün bu uğraşlarına rağmen Goldstone, sultanî diktatörlüklerin çok kırılğan olduklarını ve kırılğanlıklarının zamanla arttığını söyler ve modern sultanları *kâğıttan kaplanlar* (*paper tigers*) olarak adlandırır. Buna göre sultan servet biriktirme isteği ile sadakatini satın aldığı elitleri ödüllendirme zorunluluğu arasında dikkatli bir denge tutturmak zorundadır ve sultanlar genellikle zaman geçtikçe hâkimiyetlerinin pekiştiğini düşündüklerinden zamanla elitleri daha az ödüllendirme eğilimi gösterirler ve bunun sonucunda gittikçe elitlerden yabancılaşırlar. Sultanlar eğitim ve ekonomik kalkınmaya önem verdiklerinden gittikçe daha fazla sayıda kişi yüksek eğitim alarak polis şiddeti, işsizlik ve rejim yandaşları arasındaki yolsuzluğa karşı daha duyarlı hale gelirler. Sultan yaşlandıkça rejimin kırılğanlığı daha fazla ortaya çıkar. Sultan, iktidarını genellikle aile üyelerinden birisine ve özellikle de oğluna devretmek ister. Eğer elitler arasında yeterince destek sahibi ise bunu başarabilir, ancak eğer elitlerin sadakatini yeterli derecede satın alamamışsa bu elitler, özellikle de ordu, sultanın bu arzusuna izin vermeyebilir. Tüm rejim tek bir kişinin otoritesine dayandığından bunu yapmak elitlerin desteği olmaksızın

oldukça zordur. Eğer elitler sultana yeterince sadık değilse içerideki basınç patlama noktasına geldiğinde bir hızlandırıcı sonucunda oluşacak gösteriler elitlerin gizli sadakatsizliğini açığa çıkartır—elitler rejimi ayakta tutmak için uğraşmak yerine kendi ayrıcalıklarını sürdürmek için en avantajlı yolu seçerler ve bu yol çoğu zaman sultanın devrilmesi yönündedir. Bu nedenle sultanların devrilmesi genelde büyük şaşkınlık doğurur ve güçsüzlükleri geriye doğru bakıldığında ortaya çıkar. Son olarak Goldstone (2011: 2-3), uluslararası baskılar ve müdahalelerin devrimin gidişatını değiştirebileceğini belirtir.

Timur Kuran'ın (1989, 2013) “kır yangını (*prairie fire*)” olarak kavramsallaştırdığı devrim teorisi ise sarsılmaz görülen rejimlerin hızla devrilmelerindeki ilginçliği açıklayıcı özelliğe sahiptir. Kuran, kendi devrim teorisini başlıca *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences of Preference Falsification (Yalanla Yaşamak: Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları)* adlı eserinde geliştirmiştir. Buna göre siyasî yönetimin sevilmediği baskıcı rejimlerde bireylerin açık (kamusal) siyasî tercihleri ile gizli (özel) siyasî tercihleri arasında bir fark bulunur. Bu farkı *tercih çarpıtması (preference falsification)* olarak adlandıran Kuran, bireylerin özel olarak nefret ettikleri bir rejimden korktukları için gerçek siyasî tercihlerini açıklamakta isteksiz olduklarını ancak uygun bir sosyal çatışma durumunda herkesin gerçek tercihini göstererek bir *bandwagoning* durumu oluşacağını ve bunun sonucunda yönetimin hızla devrileceğini öne sürmektedir. Kuran'ın açıklamasının önemli bir yönü böyle devrimlerin genelde bir lider aracılığıyla başarıldığıdır. Lider, baskıcı rejim altında yaşayan insanların gizli siyasî tercihlerini hissetme ve bu tercihleri açığa çıkarıp rejime meydan okuyarak bir *bandwagoning* çıığı yaratma yeteneğine sahip devrimci kişiliktir. Bu kişi rejim tarafından politize olmadığı düşünülen bireyleri, yaşanmakta olan veya yaşanma ihtimali yüksek olan devrimin yanında yer aldıklarında bundan kârlı çıkacaklarına ikna ederek geniş çaplı bir destek sağlar ve rejimi yıkmayı başarır.

4. Devrim Teorileri Işığında 2011 Mısır Devrimi

Öncelikle 2011 Ocak ve Şubat aylarında Mısır'da yaşanan olayların devrim olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışılmalıdır. Birçok araştırmacıya ve kaynağa göre bu olaylar devrim olarak adlandırılmaz, çünkü Mısır'da eski rejimin unsurları Mübarek ile beraber *devrilmemiştir*. Örneğin *Encyclopedia Britannica* (2016) Mısır'daki bu olayları kalkışma (isyan) (*uprising*) olarak isimlendirmektedir. Canbegi (2013: 177) ise bu olayların “halk hareketi” veya “sivil darbe” olarak adlandırılabilirliğini söylemektedir. Medyadaki ve daha az olmak üzere bilimsel literatürdeki görüntüye göre Mısır'da 2011-2014 arasında yaşananları isyan olarak adlandıranlar genellikle ya

bu olaylardan zarar görmüş kimseler ya da devrimin dar bir tanımını benimseyerek Mısır'da eski hegemonyanın yıkılmadığından bahisle gerçek bir toplumsal devrimin yaşanmadığını ileri sürenlerdir. Yine bilimsel literatür ve medyada bu olayları devrim olarak adlandıranlar, devrimin daha geniş bir tanımını benimseyenler veya İslamcılar gibi bu olaylara sempatiyle bakan kimselerdir. Ancak hem bilimsel literatür hem de medyada bu olaylar için devrim tabirinin *çoğunlukla* kullanıldığını söylemek gerekir. Bu makalenin başında da devrimin geniş tanımı daha kullanışlı bulunup benimsendiği için, Mısır'daki olaylardan sonra eski rejimin unsurları iktidardan uzaklaştırılmamış, devrimci bir söylem baştan beri bulunmamış ve kökten toplumsal değişiklikler gerçekleşmemiş olsa da Mübarek bir halk hareketi sonucunda devrildiği için bu olaylar bu makalede “devrim” olarak adlandırılmıştır.

O zaman 25 Ocak 2011 Mısır devrimi ne tür bir devrimdir ve yukarıda incelenen hangi devrim teorileri bu devrimin nedenlerini ve sonuçlarını açıklayabilir? Adalet, bireysel haklar ve siyasî meşruiyete vurgu yapan Aristoteles ve Locke'un devrim analizleri Mısır'da Mübarek'in yakın çevresindeki yolsuzlukları, polis teşkilatı başta olmak üzere devlet kurumlarının halka karşı yaptığı hukuksuzlukları ve yönetimin halkın çoğunluğunun gözünde meşruiyetini yitirmesini öne çıkarır. Aristoteles ve Locke'un öne sürdüğü gibi Mübarek çoğunluğun rızasını kaybettiğinden yönetimi zamanla sürdürülebilir olmaktan çıkmıştı ve arkasında bir kaos anında onu devrilmekten koruyacak bir halk kesimi kalmamıştı, dolayısıyla gösteriler başladığında Mübarek'in kullanacağı temel enstrümanlar kolluk kuvvetleri ve medyadan daha fazlası değişti. O nedenle dünya tarihinde görülmedik bir şekilde Mübarek, cezaevlerindeki mahkûm ve akıl hastalarını ellerinde sopalar ve altlarında deve veya atlarla cezaevlerinden salıvererek göstericiler arasına korku salmaya çalışmıştır. Bu olay daha sonra “deve savaşı” olarak adlandırılmıştır (Youtube, 2011). Mısır toplumunun İslamcı gruplar, depolitize fakirler, orta sınıf, sosyalistler, sekülerler ve Kıptiler gibi farklı sosyal kesimlerden meydana geldiği göz önüne alındığında bu kesimlerden hemen hiçbirinin 2011 yılında Mübarek yönetimini tamamen desteklemediği kayda değerdir. Mübarek döneminde devlet kurumları, Locke'un uyarılarının hilafına davranarak, sıklıkla bireylerin veya sosyal grupların mülkiyet, yaşama ve özgürlük haklarını ihlal etmiştir. Mübarek özellikle kendi idaresine tehdit olarak gördüğü İslamcı hareketlerin mülkiyetlerini müsadere etmiştir (Canbegi, 2013: 140-150). Aynı dönemde halka yönelik polis şiddetinin adı çıkmıştır ve polis işkenceleri ve hukuksuzlukları devrimin başat nedenlerinden birisi olarak gösterilmiştir (Mavelli, 2012: 1073). Özellikle Halid Muhammed Said adında bir gencin polis gözaltında 6 Haziran 2010'da işkence sonucu öldürülmesi ve deforme olmuş yüzünün sosyal medyada yayılan fotoğrafı polis şiddetinin somut bir temsili olarak Mübarek döneminin simgelerinden birisi haline gelmiştir (El Naggat, 2012: 78). Benzer şekilde

Mübarek döneminde bireylere yönelik keyfî tutuklamalar, yönetimi sürdürmenin bir amacı olarak kullanılmaktaydı ve bu nedenle yaygın özgürlük ihlalleri vardı (El Naggar, 2012: 78-86).

Burke'ün devrim analizinin ise devrimlerin sonuçlarını açıklayan kısmı Mısır devriminin sonuçlarını aydınlatıcıdır. Burke'ün öngörüsüne uygun olarak hemen her devrimden sonra olduğu gibi Mısır'da 2011 devriminden sonra da bir kaos ortamı oluşmuştur. Mübarek'in devlet başkanlığı görevini bırakmasından sonra tüm yetkileri eline alan YAK (Yüksek Askerî Konsey) aleyhine gösteriler başlamış ve halk YAK'ın en kısa sürede ülkeyi seçime götürmesini istenmiştir. Modern Mısır tarihinde ilk defa halk serbest ve adil seçimlerle milletvekilleri ve cumhurbaşkanını seçmelerine ve Mursi'nin bir yıldan biraz daha fazla cumhurbaşkanlığı makamında durmasına rağmen halkın bir kesimi gösterilere devam etmiş ve Mursi'nin *Mübarekleştğini* iddia ederek istifasını istemiştir. Yine Burke'ün öngörüsüne uygun olarak bir karşı devrim (darbe) gerçekleşmiş ve bu sefer Müslüman Kardeşler üyelerine yönelik bir takibât başlatılarak devrim, çocuklarından birini yemiştir (Canbegi, 2013: 185-198). Sonuç olarak devrim bir diktatörlüğü yıkarak başka bir diktatörlüğün doğuşuna sebep olmuştur, çünkü Burke'ün belirttiği gibi beşerî kötülükler—gurur, hırs, kontrol edilmemiş coşku ve intikam duyguları—kurumların değişmesi ile yok olmamış, tam tersine yeni kurulan cumhurbaşkanlığı ve bazı siyasî partiler gibi başka kurumlara sirayet etmiştir.

Tocqueville'in ikili devrim tasnifi de Mısır devrimini açıklayıcı niteliktedir. Yaklaşık iki yüzyıl önceden konuşan Tocqueville, dünyada yavaş işleyen ve karşı konulamaz bir demokratik devrimden bahsetmişti. 2011 Ocak ayında ise dünyada Huntington'un (2007) teorize ettiği demokrasi dalgalarından nasibini almamış tek bölge olarak Ortadoğu göze çarpmaktaydı ve Arap rejimleri de dünyada açıkça görülen demokrasi trendini büyük ölçüde gözardı etmekteydi. Bunun sonucunda ise Mübarek'in devrilmesi, söz konusu demokrasi trendi ile mevcut rejim arasındaki boşluğun toplumsal sistemin kaldıramayacağı derecede açılması sonucunda uzun vadeli demokrasi devriminin bir epifenomeni olarak gerçekleşmiştir.

Bütün bu analizler 2011 Mısır devriminin ancak en temel sebep ve sonuçlarını açıklayıcı özelliğe sahiptirler. Aslında bu teoriler hemen hemen her türlü devrimin nedenlerine, sonuçlarına ve tarzına uygulanabilecek derecede kapsayıcıdır. Bu nedenle Mısır devrimini bu analiz veya teorilerden spesifik olarak biri veya birkaçıyla özel olarak ilişkilendirmek doğru gözükmemektedir. 2011 Mısır devriminin türünü, sebep ve sonuçlarını detaylı olarak açıklamak için bu devrimi 20. yüzyıl devrim teorileri ışığında incelemek gerekir. Hemen belirtmek gerekir ki 20. yüzyıl devrim teorileri arasında en büyük yer tutan Marksist okul, 2011 Mısır devrimini büyük ölçüde açıklayıcı değildir, çünkü bu

devrimde belli bir devrimci söylem, devrimin önderliğini yapan belli bir sınıf ve belirgin bir devrimci ideoloji yoktur. 2011 devrimi üzerine yapılan çok az çalışma bu devrimi sadece sınıfsal analiz üzerinden açıklamaya çalışmaktadır (Roccu, 2013: 437). Tam tersine Mısır'daki devrim toplumun her sınıfından, her meslekten, her dinden, her yaştan ve cinsiyetten insanın katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Abul-Magd, 2012: 566). Mesela, dikkat çekici bir görüntü verecek şekilde, 18 günlük gösteriler esnasında bir Cuma namazı sırasında Hristiyanlar Müslümanları polis saldırılarından korumuş, Hristiyanların pazar ayınında ise bu sefer Müslümanlar Hristiyanların etrafını çevirerek bu yolla polis tehdidinin önüne geçmişlerdir (Rashed ve El Azzazi, 2011: 26). Toplumun tüm sosyal kesimlerinin katıldığı gösterilerde bu farklı kesimlerin bulunduğu ortak payda Mübarek'in devrilmesi gibi görünmektedir; çoğu sosyal kesimin ise demokrasi taraftarı olduğu sonraki parlamento seçimlerinde ortaya çıkmış gibidir. Dolayısıyla devrimci grupların belirli bir ortak ideolojileri yoktu (Teti ve Gervasio, 2011: 30). Bu nedenle 2011 Mısır Devrimi özelinde devrimci grupların motivasyonunun, son kertede de olsa, sadece ekonomik sebepler olmadığı görülmektedir. Chateaubriand'ın dediği gibi, “Erkek ve [kadınlar] çıkarları için kendilerinin öldürülmelerine göz yummazlar; onlar tutkuları için kendilerinin öldürülmelerine göz yumarlar (Muaddel, 2012).”

Ancak bu, ekonomik sebeplerin devrimde rol oynamadığı anlamına gelmez. Aksine ekonomik sebepler (mesela yaygın fakirlik) literatürde genellikle devrimin ana sebebi olarak gösterilmektedir (Saif, 2011; Canbegi, 2013: 151-163, 185-189). Örneğin Berman'a göre (2013, 258-260) devrimin başat sebeplerinden birisi Cemal Abdül Nasır döneminde halka verilmeye başlayan su, elektrik ve benzin-mazot gibi desteklerin kamu harcamalarını kısmak amacıyla Mübarek döneminde kesilmesi, 1950'lerden sonra yaşanan hızlı nüfus artışı sonucunda yeni yetişen ve işsiz kalan gençlerin bu desteklerden mahrum kalmaları üzerine içerlenmeleridir. Petrol zengini körfez ülkelerinde ve Suudi Arabistan'da halkın petrodollarından faydalanması sonucunda Arap Baharı'nın buralarda etkisiz kaldığı gerçeği de gözönüne alındığında iktisadî faktörlerin Mübarek'in devrilmesindeki önemi daha da netleşir (Nasser, 2014: Dreazen, 2012; Shah, 2011; Al Hattlan, 2011). Ancak 2011 Mısır Devrimi özelinde Marksist devrim teorilerinin savladıklarının aksine ekonomik sebepler sonucunda toplum içinde devrim yapmayı hedefleyen bir grup oluşmuş, devrimci bir ideoloji ve söylem doğmamış ve devrimi gerçekleştirecek sosyal kesimler arasında bir sınıf birinci oluşmamıştır. Bundan ziyade 2011 Mısır Devrimi'ndeki fenomen, halkın yaygın fakirliğin sebebi olarak Mübarek yönetiminin yolsuzluğunu, “ülke sevgisi” yoksunluğunu ve idarî beceriksizliğini görmeleri ve bunun sonucunda yönetimin halkın neredeyse tamamı nezdinde meşruiyetini yitirmesi ve ülkede çok sınırlı bir kesim hariç hiç kimsenin rızası olmaksızın yönetir duruma düşmesidir. Devrimden sonra da zaten toplumsal bir

dönüşüm gerçekleştirecek devrimci kadro bulunmadığı için böyle bir kökten dönüşüm gerçekleşmemiş ve devrim az sayıda bir yöneticiler değişimi ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle 2011 Mısır Devrimi'ni devrim çalışmaları literatüründe belirgin bir ağırlığı bulunan Marksist devrim teorileri ile açıklamak zordur.

Mısır devrimini en fazla açıklayabilme özelliğe sahip olan teoriler 20. yüzyıl devrim teorilerinin incelendiği bölümde üstünde durulan Goldstone'un sultanî diktatörlüklerin devrilmesi ve Kuran'ın kır yangını teorisidir. Goldstone'un sultanî rejimler hakkında söylediği gibi Mübarek rejimi bir tek-adam diktatörlüğüydü. Mübarek, Mısır'ın resmî kurumları aleyhine kendi güç alanını genişletmiş ve herhangi bir ideolojiye başvurmadan kendi şahsî hâkimiyetini etkin bir şekilde kurmuştu. Görünürün ardında ise Mübarek ailesi tahminlere göre 1,2 milyardan 700 milyar dolara kadar değişen meblağlarda bir servet biriktirmişti (Al Arabiya News, 2013; O'Connor, 2011). Mübarek eski bir asker olmasından ötürü ve ordunun sadakatini satın almak için askerlere 30 yıl boyunca büyük imtiyazlar tanımış ve Mısır ordusu tahminlere göre ekonominin % 5 ilâ % 60'ını kontrolünde bulunduracak iktisadî güce ulaşmıştır (Hauslohner, 2014). Ancak ahbap-çavuş kapitalizminin neticesinde Mübarek ailesi ve ordunun zenginliğinin aksine, halkın büyük çoğunluğu oldukça fakirdi ve işsizlik oranı yüksekti (Mavelli, 2012: 1073; Teti ve Gervasio, 2011; Badran, 2014: 273; Berman, 2013: 260). Nüfusun %40'ı günde 2 doların altında bir gelirle yaşamaktaydı (Wahba, 2011). Bu nedenle 21. yüzyıla girildiğinde Mübarek rejimi büyük nüfus artışı ve işsizliğin birleşiminden oluşan demografik-ekonomik sıkıntılar çekiyordu. Modernleşme programları sonucunda üniversite mezunu kişi sayısı artmış olsa da bu mezunlara yeni iş sahaları yaratmakta başarısız olunmuştu. Ayrıca rejimin alenî yozlaşmışlığı ve Mübarek ailesinin serveti orduyu rahatsız edecek bir dereceye ulaşmıştı. Askerler aynı zamanda eski bir asker olan Mübarek'in asker olmayan oğlunu kendisinin yerine varis yapma isteğini ordunun ülkedeki ayrıcalıkları için bir tehdit olarak görmekteydiler (Goldstone, 2011: 4).

21. yüzyılın ilk on yılı iletişim alanında bir devrim niteliğinde olan akıllı telefonların ve sosyal medyanın doğuşuna sahne olmuştu. Mübarek döneminde medyada muhalif seslerin kısılması ve geleneksel medya organlarında Mübarek'in bizzat şahsının eleştirilemezliği tabusu (Al Jazeera, 2011), Facebook, Twitter ve çeşitli blog sitelerinde kırılmıştır. Sosyal medya aparatları genelde iyi eğitim görmüş Mısırlı gençler tarafından rejimin yozlaşmışlığını, polis şiddetini ve demokrasi arzularını tartışmanın ve bu konulardaki bilgileri yaygınlaştırmanın, dolayısıyla yeni bir politizasyon türünün aracı olarak kullanılmıştır (Peters, 2011: 292). Bu nedenle Teti ve Gervasio (2011: 36),

Mısırlı gençleri “Facebook devrimcileri” olarak adlandırarak onların elektronik devrimin çocukları olduğunu söylemişlerdir.²

Goldstone’un sultanî rejimler hakkında söylediği gibi Mısır’da ordu 2000’lerde belirginleşecek şekilde Mübarek yönetiminin alenî yozlaşmışlığından ve özellikle Hüsnü Mübarek’in kendi küçük oğlu Cemal Mübarek’i devlet başkanı olarak varis yapma niyetinden rahatsızlık duymaktaydı. O nedenle 25 Ocak 2011’de gösteriler başladığında polis gösterileri bastırmakta yetersiz kalınca ordu tanklarla sokaklara inmiş ama gösterileri bastırmak yerine tarafsız kalmıştır. Hatta gösterilerin yoğunlaştığı alan olan Tahrir Meydanı’nda askerler göstericiler ile samimi pozlar vermiştir. Bunun nedeni; ordu, rejim değişiminin neredeyse kaçınılmaz olduğunu düşünmüş ve rüzgârın karşısından çekilerek kendi imtiyazlarını sürdürmeyi amaçlamıştır. Denilebilir ki gösteriler başladıktan sonra Mübarek rejiminin yıkılmasında en etkili rolü oynayan faktör, ordunun göstericiler ve Mübarek rejimi arasında tarafsız bir tutum takınması olmuştur. Mübarek ilk önce halkı yatıştırma amaçlı güçlü retorik içeren bazı konuşmalar yapsa da (İspir, 2015: 503-514), gidişat epeyce netleşince gösterilerin başlamasından 18 gün sonra 11 Şubat 2011’de devlet başkanlığından istifa ettiğini bildiren bir açıklama yapmıştır.

Sonuç olarak Mısır devrimini en iyi açıklayan devrim analizi 20. yüzyılda Goldstone tarafından ortaya atılan sultanî rejimlerin devrilmelerine dair analizdir, ancak bu analizler, adı üstünde, tam teşekküllü bir devrim teorisinden ziyade yüzeysel bir teori veya bir devrim türü analizi olarak görülebilir. Goldstone (2011: 7) ayrıca artık 21. yüzyılda sultanî diktatörlüklerin sonlarının geldiği öngörüsünde bulunmaktadır.

Goldstone’un haricinde 2011 Mısır devrimini en iyi şekilde açıklayan diğer devrim teorisi Kuran’un kır yangını teorisidir. Kuran’ın teorisine uygun olarak Mısır’da Mübarek döneminde halkın açık siyasî tercihleri ile gizli siyasî tercihleri arasında zamanla büyük bir fark oluşmuştur. Muhalefetin sindirilmesi nedeniyle halk *tercih çarpıtmasına* başvurduğu için halkın açık tercihlerini anlamak sosyal medyanın yaygınlaşmasına kadar kolay olmamıştır, ancak akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla beraber sosyal medya kullanımı artınca özellikle gençler gizli siyasî tercihlerini daha açık bir şekilde dile getirebilme imkanı bulmuşlardır (Kharroub ve Bas, 2015: 1-20; Choudhary vd., 2012: 74-80). Bir diğer tabirle halkın büyük çoğunluğunun rejime yönelik öfkesi pusuda beklemekteydi. Tunus’ta Muhammed Buazizi’nin kendisini yakması kırdı her tarafı ateşe verecek bir kıvılcım çakmak gibiydi—kısa sürede Tunus’ta gösteriler

2 Bununla birlikte sosyal medyanın etkisinin abartılmaması gerektiğini ileri süren çalışmaların var olduğunu da belirtmek gerekir. Bir örnek için bkz. B. J. Mendelson, *Social Media Is Bullshit* (New York, NY: St. Martin’s Press, 2012).

büyüdü ve sonra Mısır'a sıçradı. İnsanlar önceden gizli olan siyasî tercihlerini fırsatını buldukları için şaşkıncu bir şekilde birden açığa çıkartarak kitleler halinde gösteriler yapmaya başladılar. Böylece bir *bandwagoning* süreci başladı ve çok geçmeden Mübarek'in istifası geldi. Ancak Kuran'ın teorisinde altını çizerek belirttiğinin aksine 2011 Mısır devriminin belirli bir lideri yoktur; daha ziyade devrim hepsinin Mübarek'in görevi bırakması gerektiği konusunda uzlaşan lidersiz bir sosyal gruplar konfederasyonu tarafından yapılmıştır.

Sonuç

2011 Ocak ayında Tunus'ta başlayan gösteriler Mısır'a sıçradığında sadece 18 gün sonra Mübarek'in devrilebileceğini tahmin etmek zordu. Bu, tarih sahnesindeki pek çok devrimden belirgin bir farklılık arz etmekteydi. Literatürde genellikle büyük toplumsal devrimler olarak adlandırılan İngiltere, Fransız, Rus, Çin ve Amerikan devrimlerinin her birinde devrimi yapanların belirgin bir ideolojisi veya açık birer siyasî programları vardı. Ancak Mısır devriminde bir ideoloji veya devrimi yapanların siyasî bir programı yoktu. Ayrıca 30 yıllık devlet başkanlığının ardından Mübarek'in sadece 18 günde devrilebilmesi önceki devrimlerden radikal ölçüde farklıydı. 1979 İran Devrimi'nde de şah hızla devrilmişti, ancak onda devrimin az çok belirgin bir programı ve ideolojisi vardı. Dolayısıyla Goldstone'un sultanî diktatörlük kavramsallaştırması ve bu rejimlerin devrilmesine dair analizi, Kuran'ın diktatörlüklerin hızlı yıkılışlarına dair içgörülerini ile birleştirildiğinde 2011 Mısır devrimini anlamlandırmak mümkün olabilir. Bu makalede de bu değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu makalenin temel bulgusu 2011 Mısır devriminin bir devrim olduğu ancak önceki başlıca devrimlerden belirgin bir farklılık arz ettiği yönündedir. Bu nedenle 2011 Mısır devrimi 20. yüzyıl öncesi filozofların devrim analiz ve teorileri veya Marksist okul ile anlaşılmaktan ziyade, sultanî rejimlerin hızlı ve öngörülmedik yıkılışlarına dair Goldstone ve Kuran'ın geliştirdiği devrim analizleri ile incelenmelidir. Ocak 2011 Mısır devrimi sonrasında Mısır'da yeni siyasî kurumların teşekkülünü yine devrim teorileri ışığında incelemek ise yeni bir çalışmanın konusu olabilir.

Kaynakça

- Abul-Magd, Zeinab (2012), "Occupying Tahrir Square: the Myths and the Realities of the Egyptian Revolution", *The South Atlantic Quarterly*, 111(3): 565-572.
- Al Arabiya News (2013, 20 Haziran), "Egypt Values Mubarak Family Fortune at \$1.2 Billion", <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/06/20/Egypt-values-Mubarak-family-fortune-at-1-2-billion.html> (21.01.2016).
- Al Hattlan, Suleiman (2011, 13 Mayıs), "Is Gulf Immune to Arab Spring?", <http://gulfnnews.com/opinion/thinkers/is-gulf-immune-to-arab-spring-1.806997> (20.01.2016).
- Al Jazeera (2011, 30 Ocak), "Egypt Shuts Down Al Jazeera Bureau", <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201113085252994161.html> (21.01.2016).
- Aristoteles (2012), *Politika* (İstanbul: Remzi Kitabevi) (Çev. Mete Tunçay).
- Aristoteles (1959), *Politics* (Cambridge, MA: Harvard University Press) (İngilizceye Çev. H. Racknam, M.A.).
- Aya, Roderick (Tem. 1979), "Theories of Revolution Reconsidered", *Theory and Society*, 8(1): 39-99.
- Badran, Sammy Z. (2014), "The Contentious Roots of the Egyptian Revolution", *Globalizations*, 11(2): 273-287.
- Berman, Sheri (2013, Haziran), "Islamism, Revolution and Civil Society", *Perspectives on Politics*, 1(2): 258-260, www.apsanet.org (19.01.2016).
- Brinton, Crane (1952), *The Anatomy of Revolution* (New York: Prentice-Hall).
- Burke, Edmund (1999), *Select Works of Edmund Burke Vol II: Reflection on the Revolution in France* (Indianapolis, Indiana: Liberty Fund, Inc.).
- Canbegi, Halil İ. (2013), *Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti* (İstanbul: Öteki Adam Yayınları).
- Chorley, Katharina (1943), *Armies and the Art of Revolution* (London: Faber & Faber).
- Choudhary, Alok, William Hendrix, Kathy Lee, Diana Palsetia, Wei-Keng Liao (2012), "Social Media Evolution of the Egyptian Revolution", *Communications of the ACM*, 55(5): 74-80.
- Cohan, Al S. (1975), *Theories of Revolution: An Introduction* (New York: Halstey, Wiley).
- Davies, James C. (1962), "Toward a Theory of Revolution", *American Sociological Review*, 27(5): 5-19.
- Dreazen, Yochi (2012, 27 Ocak), "United Arab Emirates: No Arab Spring in Sight", <http://pulitzercenter.org/reporting/arab-spring-united-arab-emirates-uae-5-bin-ghaith-persian-gulf-states> (20.01.2016).
- Eckstein, Harry (1964), *Internal War: Problems and Approaches* (New York: Free Press of Glencoe).
- Eckstein, Harry (1965), "On the Etiology of Internal War", *History and Theory*, 4(2): 133-163.
- Edwards, Lyford P. (1927), *The Natural History of Revolution* (Chicago: University of Chicago Press).
- El Naggar, Mohamed H. (2012), "Human Rights Organisations and the Egyptian Revolution", *IDS Bulletin*, 43(1): 78-86.
- Ellywood, Charles A. (1905), "A Psychological Theory of Revolutions", *American Journal of Sociology*, 11(1): 49-59.
- Encyclopedia Britannica Online (2016, 15 Ocak), "Egypt Uprising of 2011", <http://global.britannica.com/event/Egypt-Uprising-of-2011> (15.01.2016).

- Fadel, Mohammad (2011), "Modernist Islamic Political Thought and the Egyptian and Tunisian Revolutions of 2011", *Middle East Law and Governance*, 3: 94-104.
- Foran, John (1993), "Theories of Revolution Revisited: Towards a Fourth Generation?", *Sociological Theory*, 11(1): 1-20.
- Freeman, Michael (1978), "Edmund Burke and the Theory of Revolution", *Political Theory*, 6(3): 277-297.
- Goldstein, Leslie F. (2001), "Aristotle's Theory of Revolution: Looking at the Lockean Side", *Political Research Quarterly*, 54: 311-331.
- Goldstone, Jack A. (1991), *Revolution and Rebellion in Early Modern World* (Berkeley: University of California Press).
- Goldstone, Jack A. (2011, May-Haz.), "Understanding the Revolutions of 2011: Weakness and Resilience in Middle Eastern Autocracies", *Foreign Affairs*, 90(3).
- Goldstone, Jack A. (Nis. 1980), "Theories of Revolution: the Third Generation", *World Politics*, 32(3): 425-453.
- Gottschalk, Louis (1944), "Causes of Revolution", *American Journal of Sociology*, 50(1):1-8.
- Gurr, Ted Robert (1970) *Why Men Rebel* (Princeton, N.J.: Princeton University Press).
- Harding, Neil (1981), *Lenin's Political Thought, Vol. 2: Theory and Practice in the Socialist Revolution* (New York: St. Martin's Press).
- Hauslohner, Abigail (2014, 18 Mart), "Egypt's 'Military Inc' Expands Its Control of the Economy", <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/18/egypt-military-economy-power-elections> (21.01.2016).
- Huffington Post (2016, 2 Ocak), <http://www.huffingtonpost.com/news/egypt-uprising> (15.01.2016).
- Huntington, Samuel P. (1968), *Political Order in Changing Societies* (New Haven: Yale University Press).
- Huntington, Samuel P. (2007), *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme* (Ankara: Kıta Yayınları) (Çev. Ergun Özbudun).
- İspir, Ayşe (2015), "Arap Baharı Sürecindeki Arap Siyasi Liderlerin Konuşmalarının Anlambilim Açısından Değerlendirilmesi", *International Journal of Science, Culture, and Sport (IntJSCS)*, 4: 503-514.
- Johnson, Chalmers A. (1982), *Revolutionary Change* (Stanford, CA.: Stanford University Press).
- Johnson, Chalmers A. (1964), *Revolution and the Social System* (Stanford, CA: Stanford University Press).
- Kelly, George A. ve Linda B. Miller (1969), *Internal War and International Systems: Perspectives on Method* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).
- Kharroub, Tamara ve Ozen Bas (2015), "Social Media and Protests: An Examination of Twitter Images of the 2011 Egyptian Revolution", *New Media & Society*, sayı yok: 1-20.
- Kramnick, Isaac (1972), "Reflections on Revolution: Definition and Explanation in Recent Scholarship", *History and Theory*, 11(1): 26-63.
- Kuran, Timur (1989), "Sparks and Prairie Fires: A Theory of Unanticipated Political Revolution", *Public Choice*, 61(1): 41-74.
- Kuran, Timur (2013), *Yalanla Yaşamak: Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları* (İstanbul: Cogito Yayınları) (Çev. Alp Tümertekin).
- Kuz, Michal (2015), "Tocqueville's Dual Theory of Revolution", *The European Legacy*, 20(1): 41-55.

- LeBon, Gustav (1913), *The Psychology of Revolutions* (New York: Ernst Benn Limited).
- Locke, John (2003), *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration* (New Haven: Yale University Press) (Ed. Ian Shapiro).
- Marks, Karl (1904), *A Contribution to the Critique of Political Economy* (Chicago: Charles H. Kerry & Company) (Çev. N. I. Stone).
- Marks, Karl ve Friedrich Engels (2010), *Komünist Manifesto* (Ankara: Alter Yayıncılık) (Çev. Belirtilmemiş).
- Mavelli, Luca (2012), "Post-Secular Resistance, the Body and the 2011 Egyptian Revolution", *Review of International Studies*, 38: 1057-1078.
- Mendelson, B. J. (2012), *Social Media Is Bullshit* (New York, NY: St. Martin's Press).
- Moore, Barrington (1966), *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (Boston: Beacon Press).
- Muaddel, Mansoor (2012, Eylül), "The Arab Spring and Egyptian Revolution Makers: Predictors of Participation", *Population Studies Center Research Report*, sayı yok: 1-42.
- Nasser, Nicola (2014, 20 Mart), "No 'Arab Spring' in the Saudi Kingdom: Riyadh's Foreign Policy and the Saudi-Led Counterrevolution", <http://www.globalresearch.ca/no-arab-spring-in-the-saudi-kingdom-riyadh-foreign-policy-and-the-saudi-led-counterrevolution/5374583> (20.01.2016).
- O'Connor, Clare (2011, 11 Nisan), "Egyptian Estimate of Mubarak's Wealth Soars to \$700 Billion", <http://www.forbes.com/sites/clareoconnor/2011/04/11/egyptian-estimate-of-mubaraks-wealth-soars-to-700-billion/#2b17156c7e05> (21.01.2016).
- Peters, Michael A. (2011), "The Egyptian Revolution of 2011", *Policy Features in Education*, 9(2): 292-295.
- Pettee, G. Sawyer (1971), *The Process of Revolution* (New York: H. Fertig).
- Rashed, Mohammed A. (2011), "The Egyptian Revolution: A Participant's Account from Tahrir Square", *Anthropology Today*, 27(2): 22-27.
- Roccu, Roberto (2013), "David Harvey in Tahrir Square: the Dispossessed, the Discontented and the Egyptian Revolution", *Third World Quarterly*, 34(3): 423-440.
- Rosenau, James (1970), "Internal War as an International Event", George A. Kelly ve Clifford W. Brown (Der.), *Struggles in the State: Sources and Patterns of World Revolution* (New York: Wiley): 196-222.
- Saif, Ibrahim (2011), "Challenges of Egypt's Economic Transition", *The Carnegie Papers Carnegie Middle East Center*, sayı yok: 1-32.
- Schaff, Adam (1973, Nisan-Ağustos), "Marxist Theory on Revolution and Violence", *Journal of the History of Ideas*, 34(2): 263-270.
- Seegers, Annette (1992), "Theories of Revolution: The Third Generation after the Eighties", *Politikon: South African Journal of Political Studies*, 19(2): 5-28.
- Shah, Angela (2011, 18 Temmuz), "Why the Arab Spring Never Came to the U.A.E.", <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2083768,00.html> (20.01.2016).
- Skocpol, Theda (1976), "Explaining Revolutions: In Quest of a Social-Structural Approach", Lewis Coser ve Otto N. Larsen (Der.), *The Uses of Controversy in Sociology* (New York: Free University Press): 155-175.
- Skocpol, Theda (1979), *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

- Skocpol, Theda (2004), *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi* (Ankara: İmge Kitabevi) (Çev. S. E. Türközü).
- Smelser, Neil J. (1962), *Theory of Collective Behavior* (New York: Free Press).
- Sorokin, Pitrim A. (1925), *The Sociology of Revolution* (Philadelphia: Lippincott).
- Stone, Lawrence (Oca. 1966), "Theories of Revolution", *World Politics*, 18(2): 159-176.
- Teti, Andrea ve Gervasio Gennaro (2011), "The New Era of the Arab World: Egypt's Second January Uprising: Causes and Consequences of a Would-Be Revolution, 30-36", http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2011/Gervasio_en.pdf (19.01.2016).
- Tilly, Charles (1975), "Revolutions and Collective Violence", Fred Greenstein ve Nelson Polsby (Der.), *Handbook of Political Science* (Reading, MA: Addison-Wesley): 483-555.
- Tilly, Charles (1978), *From Mobilization to Revolution* (Reading, MA: Addison-Wesley).
- Tocqueville, Alexis de (2010), *Democracy in America* (Indianapolis, Indiana: Liberty Fund, Inc.) (Ed. Eduardo Nolla ve İngilizceye Çev. James T. Schleifer).
- Vergin, Nur (2013), *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar* (İstanbul: Doğan Kitap).
- Wahba, Khaled (2011, 24-28 Temmuz), "The Egyptian Revolution 2011: The Fall of the Virtual Wall – The Revolution Systems Thinking Archetype", *29th International System Dynamics Conference*'ta sunulmuş bildiri, Washington, DC.
- Wolf, Eric R. (1969), *Peasant Wars of the Twentieth Century* (New York: Harper & Row).
- Youtube (2011, 9 Haz.), "Cemal Savaşı," <https://www.youtube.com/watch?v=jx33QyWZo2s> (18.01.2016).
- Zagorin, Perez (Mar. 1973), "Theories of Revolution in Contemporary Historiography", *Political Science Quarterly*, 88(1): 23-52.